

ВИВЧАЄМО ДОСВІД

УДК 911.9(07)+378.1

Л. П. ЦАРИК, Л. В. ЯНКОВСЬКА

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ГЕОГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Описано досвід впровадження доктрини сталого розвитку у підготовку студентів спеціальностей «Екологія, охорона навколишнього середовища і збалансоване природокористування» та «Географія» ТНПУ ім. В. Гнатюка. Розкрито особливості теоретичної підготовки студентів, зокрема представлено структуру авторського курсу «Основи сталого розвитку». Охарактеризовано підходи до формування методичних навичок майбутніх педагогів. Описано заходи з виховної роботи серед студентів факультету з метою формування в них екологічно орієнтованих світоглядних позицій.

Ключові слова: сталий розвиток, педагогіка емпайерменту, інтерактивні методи.

Л. П. ЦАРЫК, Л. В. ЯНКОВСКАЯ

ОПЫТ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ НА ПРИНЦИПАХ СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Описан опыт внедрения доктрины постоянного развития в подготовку студентов специальностей «Экология, охрана окружающей среды и сбалансированное природопользование», «География» ТНПУ им. В. Гнатюка. Раскрыты особенности теоретической подготовки студентов, в частности представлена структура авторского курса «Основы постоянного развития». Охарактеризованы подходы к формированию методических навыков будущих педагогов. Описаны мероприятия по воспитательной работе среди студентов факультета с целью формирования в них экологически ориентированных мировоззренческих позиций.

Ключевые слова: устойчивое развитие, педагогика эмпауэрмента, интерактивные методы.

L. P. TSARYK, L. V. YANKOV'S'KA

THE EXPERIENCE OF TRAINING OF THE STUDENTS OF THE GEOGRAPHICAL DEPARTMENTS ON THE PRINCIPLES OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The experience of implementing of the sustainable development's principles into the training of the students by the specialty of «Ecology and environmental protection» and «Geography» is described. The specific of the theoretic training of the students, particularly the structure of the author's course such as «The basis of the sustainable development» is presented. The approach to the formation of the methodical competence by future teaches is characterized. The measures of the deductive work among the students of the geographical department that are directed on the formation of the ecological position are described.

Keywords: sustainable development, empowerment pedagogic, interactive methods.

Вирішення екологічних проблем великою мірою залежить від рівня екологічної свідомості та культури населення. Нові моральні імперативи, на базі яких має формуватись якісно нова модель поведінки людства, закладені у понятті «сталий розвиток» – такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь забезпечити власні потреби.

Вперше основні положення сталого розвитку були сформульовані у 1987 р. на Генеральній асамблеї ООН, а в 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку прийнята Міжнародна стратегія сталого розвитку. Пріоритетні напрямки

переходу нашої держави на принципи сталого розвитку розглянуті та затверджені у 1996 р. на засіданні наукової ради НАН України з навколишнього середовища і сталого розвитку.

З метою підвищення ролі системи освіти в екологічному вихованні молодого покоління у 2005 р. радою ЮНЕСКО проголошено десятиліття освіти для сталого розвитку, що було підтримано в Україні у 2008 р. шляхом запровадження освітніх програм із сталого розвитку для загальноосвітніх шкіл, а в 2010 р. – екологічного профілю у рамках профільної освіти у старших класах.

Значний внесок у розробку навчальних посібників, методичних рекомендацій для вчителів з викладання курсів за вибором «Уроки для стійкого розвитку» (для учнів 3, 4, 8 і 9 класів) належить В. І. Карамушці, О. В. Онопрієнко, Л. М. Пилипчатиній, О. І. Пометун, І. М. Суценку, А. Д. Цимбалару. Результати успішної апробації викладання даної дисципліни у школах обговорювались на науково-практичних конференціях, у тому числі Всеукраїнській конференції «Теорія і практика освіти для сталого розвитку в Україні», що проходила на базі Тернопільського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (ТОІППО).

Екологізація шкільної освіти, впровадження доктрини сталого розвитку у навчання і виховання учнівської молоді зумовили потребу в підготовці педагогічних кадрів не тільки з належними теоретичними знаннями і методичними вміннями, а й з відповідним рівнем екологічної культури, що проявляється у творенні власного способу життя в гармонії з природою і залученні до нього оточуючих.

Хоч ідеї сталого розвитку активно обговорюються в освітянських колах, проте більшість вузів України має недостатній досвід їх реалізації у навчальному процесі з метою формування екологічно свідомої особистості майбутнього педагога.

Метою статті є розкрити авторське бачення впровадження доктрини сталого розвитку в підготовку студентів географічного факультету спеціальностей «Екологія, охорона навколишнього середовища і збалансоване природокористування» та «Географія» і показати досвід такої діяльності у ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Теоретична підготовка наших студентів з питань сталого розвитку здійснюється за двома основними напрямками:

- використання положень концепції у фундаментальних навчальних предметах, спецкурсах;

- запровадження інтегративного навчального курсу «Основи сталого розвитку», який читається у 5-му семестрі, що сприяє узагальненню раніше отриманих знань. Це авторський спецкурс, який почав викладатися студентам географічного факультету в 2005 р.

Структура цього курсу «включає наступні розділи: «З історії розвитку ідей сталого розвитку», «Міжнародна стратегія сталого розвитку – методологічна основа наукових досліджень», «Структура господарського комплексу України і чинники його розбалансованості», «Аналіз дисбалансів використання природних ресурсів», «Аналіз дисбалансів у соціальній сфері», «Проблеми навколишнього середовища і сталого розвитку», «Шляхи усунення дисбалансів і концептуальні основи моделі сталого розвитку України», «Реалізація засад сталого розвитку у Подільському регіоні». Вона орієнтована на можливість цілісного сприйняття об'єкта вивчення з відображенням особливостей висвітлення глобальних, регіональних і частково локальних його аспектів.

Нині курс «Сталий розвиток» читається як базовий студентам спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» та спецкурс «Основи сталого розвитку» – майбутнім педагогам спеціальності «Географія». Отож, випускники географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка отримують належний багаж знань з цієї проблематики, що визначає їх готовність викладати навчальний предмет «Уроки для сталого розвитку» в школі.

Необхідною складовою кваліфікаційної підготовки студентів є також навчально-методична діяльність, основи якої закладені у навчальній дисципліні «Шкільний курс екології та методика його навчання». Один із її змістових модулів присвячений методиці викладання «Уроків для сталого розвитку».

Специфіка цього курсу, покликаною стимулювати зміни в поведінці школярів у довікллі, породила потребу ознайомлення майбутніх педагогів з основами педагогіки емпайерменту. Її основні засади:

- важливість впровадження відносин «учитель – учень» на основі співпраці та створення позитивно-активного емоційного поля;
- забезпечення психолого-педагогічної підтримки учня на основі навчально-пізнавальної гри, кооперованої діяльності, спонукання до пошуку альтернативних рішень, створення ситуації успіху та взаємодопомоги;
- реалізація дослідницького методу навчання;
- виховання на власному прикладі тощо.

Підготовка студентів до викладання вказаного курсу в школі базується на опануванні широкого спектра методів, методик і технологій навчання, серед яких використання інтерактивних методів (робота у парах, малих групах, навчальні ігри, дискусії, інтерактивні вправи: «мікрофон», «аукціон знань», «мозковий штурм», «коло думок», «акваріум» тощо). Їх реалізація сприяє створенню умов для самостійної роботи школярів, вихованню терпимості до будь-якої думки іншого, розвитку комунікативних якостей особистості.

Особливо велика увага звертається на важливість мотиваційної складової навчання школярів, що полягає у стимулюванні в них бажання жити за принципами сталого розвитку, розуміння власної причетності до проблем довкілля, можливості змінити світ довкола себе. Студенти вивчають різні прийоми мотивації навчальної діяльності учнів. Вдалими є приклади залучення ними задля стимуляції роботи школярів короткої відеоінформації. Як заохочення учнів до навчання пропонується використовувати також статистичні дані, фотографії з відображенням екологічних ситуацій, плакатів, проведення «інтерв'ю» із школярами тощо [3, с. 22]. При цьому важливо пов'язати наведені аргументи з місцевими проблемами, змусивши дітей зрозуміти їх близькість і важливість вирішення. Ефективно впливають на емоційну сферу учнів також народні приказки, пісні, казки, вірші класиків й ін.

Велика увага приділяється відпрацюванню навичок ефективної комунікації майбутніх педагогів, прийомів активного слухання, грамотної побудови бесід, адже правильна постановка перед учнями запитань спонукає їх до пошуку відповідей, а отже, самостійного здобування знань, до чого й повинен прагнути справжній педагог.

Важливим є опанування студентами методики ведення дискусії в класі, конструктивний хід якої розвиватиме у школярів здатність критично мислити, аргументувати думку щодо правильної поведінки у довкіллі, відстоювати власну позицію.

З метою урізноманітнення навчального процесу і посилення пізнавального інтересу учнів до вказаного курсу студенти вивчають методики проведення різних видів дидактичних ігор (в тому числі імітаційних, ситуаційно-рольових, стратегічних, ймовірнісних), адже вдале поєднання елементів гри й наукового дослідження збуджує уяву учнів, відкриває можливості для імпровізації, стимулюючи реконструктивний і творчий підходи до вирішення навчально-ігрових завдань, посилює зв'язок знань школярів з життям, з практичною діяльністю, виховує широкі соціальні мотиви.

Задля розвитку творчих здібностей дітей, їх вміння вибирати раціональний варіант поведінки у довкіллі загострюється увага студентів на важливості розробки творчих завдань типу: придумати власні способи сортування та утилізації сміття, намалювати малюнки на тему «Майбутнє планети», написати твір «Чому твоя участь є важливою для планети?», скласти листи-звернення до батьків та громадськості тощо [3, с. 22].

З урахуванням специфіки дисципліни «Уроки для сталого розвитку» студентам пояснюється необхідність застосування нестандартних підходів до організації навчально-виховного процесу загалом та оцінювання результатів роботи дітей зокрема, що полягає не стільки у відзначенні теоретичних знань школярів, скільки у винагородженні змін в їх поведінці, активності на заняттях, участі в акціях на користь довкілля у школі, місцевій громаді тощо. Доречно також використання методів заохочення, застосування різних форм самооцінювання і т. д. [3, с. 18].

Важливий принцип навчання з позицій сталого розвитку – приклад власної поведінки (вчитель не повинен забувати виключати світло, викидати сміття у контейнери, не споживати шкідливу їжу й ін.).

Тому нам особливо важливо, щоб студент виходив з університету не тільки озброєний теоретичними знаннями чи методичними вміннями, а передусім із сформованим світоглядом, високим рівнем екологічної свідомості та культури.

Дієвим методом досягнення цього є участь у різноманітних екологічних акціях. Враховуючи це, викладачі географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка своїм прикладом і практичними діями намагаються спонукати студентів до активності в подібних заходах. Варто відзначити, що студенти не тільки долучаються до акцій із збереження довкілля. Маючи практичний досвід і знання з методики, старшокурсники (IV і V курси) організують і за підтримки викладачів проводять подібні природоохоронні заходи для студентів-першокурсників у рамках традиційної для географічного факультету «Посвяти у студенти», тим самим залучаючи молодших колег до реалізації ідей сталого розвитку. Це сприяє формуванню ustalених студентських традицій. Зважаючи на те, що всі акції супроводжуються роботою з місцевим населенням (долучаються не тільки учні місцевих шкіл, а й пересічні жителі), вони сприяють поширенню ідеології чистого довкілля. За результатами таких подій рекомендується створення стінгазет, відео- чи фоторепортажів, що розміщуються на сайті факультету.

Отриманий досвід студенти загалом легко реалізують під час проходження педагогічних практик у загальноосвітніх школах, де серед переліку позакласних заходів проводять акції з енергозбереження (з'ясування стану вікон, дверей, контроль за своєчасним вимиканням світла, про що ставлять до відома дирекцію школи), кампанії з впорядкування озеленення території школи, прибирання території, очищення водних об'єктів у межах населеного пункту, моніторинг продуктів харчування в шкільних їдальнях тощо. Метою таких акцій є заохотити формування у дітей почуття особистої та колективної відповідальності за стан довкілля, сформувати правильну модель поведінки, вміння відстоювати власну позицію.

Вагомим є внесок викладачів кафедри у популяризацію ідей сталого розвитку серед учнівської молоді Тернопільщини шляхом залучення її до природодослідної роботи прикладного краєзнавчого характеру. Так, у 2000 р. завдяки ідеям і зусиллям кафедри геоecології та методики викладання екологічних дисциплін ТНПУ ім. В. Гнатюка організовано обласний еколого-краєзнавчий проєкт «Твій рідний край», який з 2008 р. реалізовується як обов'язковий елемент освітньої підготовки учнів спільно з лабораторією природничо-математичних дисциплін ТОШПО. Як показала практика реалізації проєкту впродовж усього часу його існування, різноманітність і прикладний характер досліджень є невід'ємною складовою втілення учнями в життя засад сталого розвитку на місцевому рівні.

Серед напрямів дослідження найпопулярнішими виявились: вивчення екологічного стану річкових долин, ставків, озерець в околицях населених пунктів; встановлення джерел антропогенного забруднення (сміттєзвалищ, окремих господарських об'єктів, поселень) та їх негативного впливу на стан природного середовища; виявлення унікальних природних об'єктів, їх опис і подання в Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Тернопільській обл. для подальшого заповідання; розробка паспортів окремих природоохоронних об'єктів; виявлення місць зростання червонокнижних видів рослин і тварин; впорядкування старовинних парків, шкільних дендраріїв; допомога місцевим лісництвам у догляді за тваринами тощо [4, с. 60–62; 6, с. 299].

Проходячи педагогічну практику у школах, студенти часто долучаються до реалізації цього проєкту, допомагаючи вчителям та учням.

Враховуючи практичну спрямованість екологічних навчальних дисциплін («Уроків для сталого розвитку» в 8–9 кл., «Екології» в 10–11 кл.), майбутні педагоги повинні вміти організувати роботу на місцевості, залучати школярів до проведення спостережень, експериментів і досліджень. Їх виконання стимулює дітей до самопізнання, відкриття й творення свого способу життя і власних цінностей. Важливий досвід такої роботи студенти отримують не тільки на заняттях з методики, а й під час проходження виробничих практик, впродовж яких вчать оцінювати екостани та екоситуації, ознайомлюються з сучасними технологіями виробництва, можливістю запроваджувати маловідходні та екологічно безпечні технології тощо.

Важливим аспектом підготовки майбутніх вчителів на засадах сталого розвитку є їх робота у проблемних групах з «Екології міських систем», «Екології людини», «Біоекології», «Техноекології», «Ладшафтною екологією», «Збалансованого природокористування», «Екологічного моніторингу». Підготовка студентами робіт у рамках тематик проблемних груп спрямована на реалізацію прикладних аспектів сучасних екологічних досліджень.

Таким чином, формування у ТНПУ ім. В. Гнатюка екологічного освітнього середовища відбувається шляхом участі викладачів кафедри геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін і студентів у реалізації наукових, освітніх і виховних завдань через призму засад сталого розвитку та в проектуванні його на освітянську громаду міста й області. Перебування студентів тривалий час в екоосвітньому середовищі сприяє не тільки формуванню в них системи знань, умінь і навичок, а й світоглядних позицій, необхідних для виконання ними професійних обов'язків під час роботи у школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція екологічної освіти України. – К., 2001. – 23 с.
2. Уроки для сталого розвитку: метод. посібник для вчителів 9 (10) кл. / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатіна, І. М. Сущенко. – К.: ВД «Освіта», 2011. – 112 с.
3. Уроки для стійкого розвитку: посібник для вчителя навч. курсу за вибором для учнів 8 кл. / за ред. О. І. Пометун. – К.: Логос, 2010. – 79 с.
4. Царик Л. П. Еколого-географічний проект «Твій рідний край» і його роль у формуванні еколого-освітнього середовища / Л. П. Царик // Історія української географії. Спец. випуск: Краєзнавство. Вип. 4. – 2001. – С. 60–62.
5. Царик Л. П. З досвіду запровадження засад сталого розвитку у підготовку студентів географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка / Л. П. Царик, Л. В. Янковська // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання природничих наук та методики їх викладання». – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – С. 159–161.
6. Янковська Л. В. Обласний еколого-краєзнавчий проект «Твій рідний край» як крок до екологічного просвітництва у Тернопільській області / Л. В. Янковська // Перший Всеукраїнський з'їзд екологів. (ECOLOGY–2006): тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 4–7 жовтня 2006 р.– Вінниця: УНІВЕРСАМ-Вінниця, 2006. – С. 299.